

such a situation termed as «anthropological disaster», which was interpreted as a crisis of a man who lost a goal and purpose of life, which spiritually degraded. Such circumstances aggravate and actualize the spiritual needs of modern man finding answers to attitudinal questions. One of the most powerful sources of spiritual experience is serving thousands Vedic literature from which to build a culture based on a deep understanding of the nature of the human person and that offers universal benchmark steady development of personality. The major part of the work is devoted to revealing the potential philosophical ideas of the Vedic literature and their possible use in the life of modern society. Vedic knowledge helps to solve problems of ideological nature: promotes individual in forming holistic understanding of themselves, in self-respect of society, expanding problem field of philosophical searches, that is theoretically covers a range of issues with a view to their practical application. In accordance with this, we conclude about the significance of extraordinary value of Vedic literature, the main purpose of which is: to be a science of spiritual self-awareness.

Key words: Vedic knowledge, anthropological crisis, ideological perspective, consciousness, spirituality.

Стаття надійшла до редколегії
26.03.2013 р.

УДК 13; 37; 7.01

Любов Колесникова

Витоки естетизму японської культури

У статті проаналізовано генезу естетизму японської культури, який став її визначальною характеристикою від часів епохи Хейан (794–1192). В історії світової культури були періоди, коли естетизм – визнання краси найвищою цінністю у житті – ставав провідним типом світосприйняття невеликої соціальної групи, зостаючися локалізованим у соціальному просторі й соціальному часові. Унікальність японської культури полягає в тому, що цей тип світовідношення і світосприйняття залишається генеральним упродовж багатьох століть. У наявних джерелах із японської культури констатовано цю особливість, проте механізми її появи не розкрито. На основі здійсненого дослідження автор приходить до висновку, що естетизм японської культури – результат взаємодії та синтезу аристократичної хейанської культури, традиційних хліборобських культів і національної релігії Японії – синтоїзму.

Ключові слова: культура епохи Хейан, естетизм, синтоїзм, Японія, японська культура.

Постановка наукової проблеми та її значення. Стійка зацікавленість європейців Японією припадає на добу Нового часу, тоді вона сприймалася як екзотична й незбагненна. Далекосхідна і, зокрема, японська культура стала одним із джерел формування європейського мистецтва модернізму, а тому спроби аналізу цього мистецтва щоразу привертала увагу і до Японії, і до її культури. Феномен японського «економічного дива» середини минулого століття, світова слава її кінематографу й літератури, садово-паркової архітектури, інших сфер життя – кожен із цих здобутків є вагомим і спроможним стати спонукою до студій чи аналізу.

Прикметною ознакою світовідчуття і світовідношення окремої людини, соціальної страти (найчастіше – панівної або мистецької богемі) чи історичної епохи може стати естетизм – визнання краси абсолютною цінністю, а сенсом життя – насолоду різними проявами її; він може постати і як культ краси в житті й мистецтві. Унікальність японської культури полягає в тому, що дослідники одноставно визнають естетизм, принаймні – від доби Середньовіччя, її визначальною ознакою, при цьому аналіз найчастіше обмежується генезою світогляду панівних верств, що, на нашу думку, не розкриває механізму утворення саме цих особливостей.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблеми естетизму японської культури розробляли у творах Дж. Б. Сенсом, К. Кірквуд, У. ЛаФлер, Н. Анаріна, Т. Григор'єва, В. Горегляд, М. Конрад, К. Москалець, Л. Таран та ін. Вона є предметом стійких зацікавлень багатьох поколінь японських дослідників. З утворенням інститутів естетики при університетах у Токіо й Кіото ці дослідження стали систематичними. Широкої популярності в Японії і світі набули роботи О. Єсинорі, Н. Кітаро, І. Тосікіко, Н. Юдзіро, К. Дзюндзо, І. Томонобу.

Мета статті – дослідити шляхи формування естетизму як феномену японської культури, який не повторюється навіть у ментально близьких культурах тихоокеанського культурного регіону.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Японська культура набуває якісної визначеності впродовж періодів Асука (близько 500 – 710 рр.), Нара (710 – 794), Хейан (794 – 1192), кожен із яких мав свою специфіку.

Адекватне розуміння національної чи регіональної культури передбачає її розгляд у певному соціально-історичному контексті. Деяким творам світового мистецтва, зазначає французький дослідник У. ЛаФлер, притаманна явна універсальність: вони зберігають цілісність і залишаються зрозумілими і в разі перекладу на інші мови, і коли бувають перенесеними з однієї епохи до іншої. Та існують твори, які «ховаються в потаємних глибинах своєї особливої культури або історичної епохи й потребують значно більшого, ніж звичайний переклад, щоб їх зрозуміти в інший час і в іншому місці» [4, с. 9]. Він зазначає, що більшість творів середньовічного японського мистецтва належить саме до другої групи, вони «ховаються від нас» і зрозуміти / розшифрувати їх важко ще й через те, що ті твори виникли в контексті культури з інтелектуальними підтекстами, що суттєво різняться і від японської культури пізніших епох, і від контекстів та підтекстів сучасного мистецтва, західного і східного [4, 9–10]. І при цьому естетизм уже на той час постає прикметною ознакою мистецтва та культури.

Спочатку ця риса унаочнилася у світогляді й культурі японської аристократії (куге). На думку М. Конрада, політична гегемонія та володіння матеріальними ресурсами створили аристократії доволі стабільний і потужний базис для її внутрішнього культурного розвитку, а володіння запозиченими культурними цінностями, які надходили і привозилися з Китаю, їхнє привласнення поставили цей культурний прогрес на нові рейки й суттєво прискорили його хід [2, с. 81]. Ідеться про культуру надтонкого соціального прошарку, проте концентрація культуротворчих процесів при імператорському дворі за епохи Хейан надала їм надзвичайної потужності. Та цього було б недостатньо для того, щоб набути в наступні століття загальнонаціонального характеру й масштабу. Для цього мав інституалізуватися потужніший соціальний фундамент.

Із середини XII століття в Японії відбуваються важливі соціально-політичні зміни, унаслідок яких роль аристократії змінюється. Після перемоги феодалного дому Тайра влада на декілька століть переходить до військової страти (прошарку). Провідною суспільною верствою стають воїни – самураї (бусі), вони були, переважно, малоосвіченими людьми, їхній побут відрізнявся простотою й аскетизмом. Столицю з Кіото (Хейан-ко) переносять до Камакура (1192); аристократи-куге втрачають свій вплив при дворі й у суспільстві, проте лишилася сфера їх безперечного панування – культура, тому плекання культури й усього, у чому була відмінність куге від войовничих бусі стало сенсом життя аристократії. Упродовж доволі тривалого часу, понад півтора століття, самураї також наголошували на своїй відмінності від аристократії. Поняття «воїн» (бусі), «самурай» дуже близькі, проте не тотожні, та в цьому контексті ці відмінності не є важливими.

Культурна ситуація змінилася в першій половині XIV століття, коли після низки воєн між провідними феодалними кланами до влади приходять дім Асикага. Столицею знов став визначний культурний центр Хейан-ко, і самураї змушені були долати культурні відмінності, а іноді – й прірву, що утворилися між ними та куге. Зазнало змін і мистецтво. Звеличення подвигів предків аскетичними засобами кланових митців було неможливим на фоні досконалого мистецтва, що брало виток з хейанської епохи, тому мистецька палітра військових співців урізноманітнюється і збагачується новими прийомами та засобами. Воїни активно засвоюють мистецтво і спосіб життя куге. Імовірно, у першій половині XIV ст. невідомий автор створив шедевр японської літератури «Повість про дім Тайра», високохудожній мистецький твір, який почали виконувати мандрівні співці. І все ж, попри долучення до цієї культури представників нової страти, її соціальна база не стала потужною.

Будь-які історичні аналогії хибують на певну штучність, і, на нашу думку, західноєвропейські соціально-культурні процеси Середньовіччя можуть зробити зрозумілішим те, що відбувалося в Японії. Аналізуючи феномен європейського Відродження, О. Ф. Лосев застерігав від доволі поширених поглядів, які ґрунтуються на спрощеному розумінні тих складних амбівалентних процесів як наслідку «зацікавлення» античністю. Він доводив, що інтерес до античності у Європі ніколи не зникав, дослідник посилався на «каролінгське відродження», відродження XII століття тощо; тобто – яскраві явища, які все ж не мали потужних наслідків. Причини цього О. Ф. Лосев убачав у тому, що

ті процеси торкалися надто вузького кола людей, решта соціальних верств і решта Європи перебували поза їхнім впливом. Стан справ став сприятливішим із посиленням ролі самоврядних місткомун в економічному, політичному й духовному житті тогочасного світу. Саме мешканці цих міст, стверджує він, і стали економічною, політичною та ідеологічною опорою нової, ренесансної, культури [5; 38–45, 49–57, 64–69, 100–103], без чого мистецькі здобутки, з якими асоціюється Відродження, могли б залишитися в історії європейської і світової культури ще одним «відродженням».

У японській культурі такою опорою постають традиційна народна культура, що тісно пов'язана, як і в багатьох народів, із хліборобськими культурами, а також релігія Синто, які позначаються і на аристократичному естетизмі. Інтеграція й синтез цих відмінних за своєю природою та сутністю чинників генерують душу японської культури.

Сакралізація природи і природних сил у первісних суспільствах набула всезагального характеру, та від доби неолітичної революції вона посилюється і позначається при цьому новими рисами. У цей час, на відміну від попередніх епох, ефективність людської діяльності, особливо в рільництві, значною мірою почала визначатися новою темпоральністю, що набула складного й диференційованого характеру: продуктивність праці, від якої залежало життя роду, визначалася не лише кількістю і якістю праці, а й термінами, у які вона здійснювалася. Тому важливого значення набувають спостереження за процесами і явищами природи та зв'язками між ними, щоб визначити найоптимальніший час для проведення різноманітних сільськогосподарських робіт. У процесі цих спостережень перед давніми хліборобами відкривається й естетична цінність природи, що в Японії поклато початок ритуалам замилювання певними природними процесами і станами.

Спершу сезонні ритуали «милювання», стверджує Н. Котляр, мали зв'язок з архаїчними аграрними культурами, тобто їм був притаманний, швидше, прагматичний характер, зумовлений вітальними потребами людей. Та згодом ці ритуали набувають самоцінності й естетизуються. Вони «виховували й підтримували важливу для національної свідомості здатність споглядання прекрасного в найбільш кульмінаційний момент... , коли природа щось каже людям про себе, відхиляє завісу однієї зі своїх таємниць і вказує шлях до осягнення цієї таїни»[3]. Так відбувається не лише індивідуальне духовне зростання, урізноманітнюється палітра почуттів, а й консолідується спільнота.

Ритуали в архаїчному суспільстві були засобом долучення особи до світу й соціуму. Вони надавали достотності профанному світові й повсякденним діям, підносячи їх до ідеальних зразків. У Давній Японії ритуал милювання «стає не просто доторканням до природи, а перетворює буденне, просте «бачення» на піднесене, майже сакральне «споглядання», тобто на змістовне емоційне переживання з відчутним присмаком суму» [3]. Це, на думку Н. Котляр, значною мірою сприяло появі в японській естетиці категорії «моно-но аваре», що означає: сумна чарівність речей, «здивування, замилювання красою й грандіозністю мінливого, нетривкого природного світу, що потребує саме художньо-образного його осягнення» [3]. Крім того, це стало ще одним шляхом формування особливого ставлення до світу як джерела естетичної насолоди, у якому панує примат краси.

Синтоїзм (япон. шінто, синто, камі-но мічі, – *шлях богів*) – національна японська релігія, яка пройшла тривалий шлях формування і набула певної завершеності та статусу державної в VII–VIII ст. В її основі лежить шанування богів-духів *камі* та померлих предків, охоронців роду й родини. Синтоїзм – це синтез космогонічної міфології, анімізму, магії, тотемізму, фетишизму, міфів про «культурних героїв» тощо. Відображені в ньому й процеси сакралізації держави та верховних правителів. Суттєво позначилися на конституванні синтоїзму завезені з континенту буддизм і конфуціанство. Варто відзначити особливості ставлення японців до культурних запозичень. Вони намагалися в усі часи дотримуватися порядку (закону) «дзюн – гяку»: спочатку – своє, а потім – знаки поваги до великого сусіда.

Запозичення ніколи не ставали додатками до автентичної культури. Н. Анаріна вважає, що японці здавна демонстрували здатність адаптувати і практично використовувати «абстрактні ідеї», які приходили ззовні й зазнавали на японському ґрунті настільки фундаментальних трансформацій, що доволі часто марним буває нагадувати про китайське, індійське чи будь-яке інше коріння японських культурних феноменів [1, с. 189]. Поділяючи переважно ці міркування, усе ж маємо не погодитися з категоричністю висновку, оскільки, на нашу думку, першооснови чи першоджерела тих феноменів перебувають у них у «знятому» стані, подібно до нектару, з якого вироблено мед. Тому

успішність намагання зрозуміти / розшифрувати ті чи ті явища зумовлена певною мірою здатністю зрозуміти ті джерела й підгрунття, а також шляхи їх трансформації.

Синтоїзм називають найекологічнішою релігією. Сучасна Японія єдина з розвинених країн, де збереглася і продовжує відігравати важливу роль у житті суспільства й окремих людей архаїчна релігія. За уявленнями Синто, природа є житлом богів. Люди перебувають поряд із ними й духами предків. Попри відсутність у синтоїзмі, на відміну від інших релігій, моральних абсолютів і поняття гріха, він успішно виконує регулятивну функцію, оскільки японці з дитинства привчаються жити у світі поряд із богами й духами предків, тому основним завданням у житті вони вважають жити в гармонії зі світом. Звідси ж і прагнення до чистоти в думках, природі, домівках. Людина і природа є досконалими, зло ж з'являється внаслідок зовнішніх втручань. Природа та природні об'єкти є ієрофанією камі [6, с. 32–33], у них можуть перебувати камі, а деякі об'єкти за певних обставин можуть стати богом-камі.

Природа не може стати для японця буденним довкіллям, вона була і є досконалим світом богів, тому кожен предмет, перебуваючи в цьому світі, набуває нових атрибутів і, крім свого безпосереднього значення, має ще й приховані смисли, які треба зрозуміти, відкрити притаманну їм внутрішню красу й досконалість. Це розвинуло «уміння насолоджуватися не лише красивим пейзажем, а й простою картинкою природи; звідси – уміння зробити якусь незначну деталь побуту предметом естетичного замилювання» [2, с. 85]. Це може бути жменька попелу в домашньому вогнищі або проста бамбукова ширма. Глибокі почуття й естетичну насолоду можуть викликати найрізноманітніші явища: «бузкові хмаринки на ранковому весняному небі, ворони, які осіннім присмерком по дві, по три, по чотири прямують до своїх гнізд, і навіть у їхньому леті є тоді якась особлива чарівність» [7, с. 138]. Здатність установлювати гармонію зі світом доволі ефективно вплинула на формування умінь і навичок знаходити гармонію в собі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що формування естетизму японської культури стало наслідком синергійної взаємодії загальнолюдських закономірностей розвитку культури, регіональної специфіки та національної особливості. Досвід Японії набуває великого значення сьогодні, у час всезагальної екологічної кризи: природи, суспільства й людини.

Джерела та література

1. Вещь в японской культуре / сост. Н. Г. Анарина, Е. М. Дьяконова. – М. : Изд. фирма «Вост. лит.» РАН, 2003. – 262 с.
2. Конрад Н. И. Очерки японской литературы. Статьи и исследования ; вступ. ст. Б. Сучкова / Н. И. Конрад. – М. : Худож. лит., 1992. – 463 с.
3. Котляр Н. Семантика погляду у східній моделі світу. Акцентація візуального у кінематографі Північно-Східної Азії / Н. Котляр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [МИ - 9_2008_p – 182-187_Kotlyar.pdf – Foxit Phantom – \[МИ – 9_2008_p – 182-187_K...r. pdf\]](#)
4. ЛаФлёр У. Карма слов: Буддизм и литература в средневековой Японии / У. ЛаФлёр. – М. : Летний сад – Серебряные нити, 2000. – 192 с.
5. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1982. – 623 с.
6. Элиаде М. Космос и история. Избранные работы / пер. с фр. и англ. / М. Элиаде. – М. : Прогресс, 1987. – 312 с.
7. Яшмовая нить. Антология японской классической литературы / сост. А. Р. Садокова. – М. : Изд. фирма «Вост. лит.» РАН, 1998. – 399 с.

Колесникова Любовь. Истоки эстетизма японской культуры. В статье проанализирован генезис отличительной особенности японской культуры – её эстетизма, то есть признания красоты высшей ценностью в жизни, который стал определяющим со времён эпохи Хейан (794–1192). В истории мировой культуры нередко бывали случаи, когда эстетизм становился определяющим типом мировосприятия небольшой социальной группы, нередко – маргинальной, либо страты, оставаясь локализованным в социальном пространстве и социальном времени. Уникальность японской культуры состоит в том, что этот тип мировосприятия и мироотношения, претерпевая изменения, остаётся всё же генеральным в течение многих столетий. В работах по японской культуре констатируется существование эстетизма как её существенной особенности, однако не раскрывается механизм её возникновения. На основе проведенного исследования автор приходит к выводу, что эстетизм этой культуры явился результатом взаимодействия комплекса факторов, важнейшими из которых являются аристократическая хейанская культура, центром которой был императорский двор, традиционные земледельческие культы и национальная религия Японии – синтоизм.

Ключевые слова: культура эпохи Хейан, эстетизм, синтоизм, Япония, японская культура.

Kolesnikova Lubov. The Origins of Aesthetics of Japanese Culture. Genesis of the distinctive features of Japanese culture – its aesthetics, that is, the recognition of the supreme value in the beauty of life, which became a defining since the Heian era (794–1192) is described in article. Cases, where aestheticism became the defining type of attitude a small social group, frequent – a marginal, or strata, remaining localized in the social space and social time, were often in the history of world culture. The uniqueness of Japanese culture is that this type of attitude undergoing changes, there remains the general for many centuries. In the works of Japanese culture asserts the existence of aesthetics as its essential features, however, is not revealed to the mechanism of its origin. Based on the research the author comes to the conclusion that the aestheticism of this culture is the result of interaction of a complex of factors, the most important of which are aristocratic Heian culture, the center of which was the Imperial court, traditional agricultural cults and the national religion of Japan – Shinto.

Key words: culture of the Heian era, aestheticism, Shinto, Japan, Japanese culture.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2013 р.

УДК 347.96

Галина Кутузова

Філософська антропологія як конструкт теоретико-методологічного вдосконалення професійної підготовки культурологів

Статтю присвячено проблемі вдосконалення професійної підготовки культурологів. Обґрунтовано умови, на основі яких філософська методологія інтегрує синтез антропологічних концептів у модернізацію культурологічної освіти. Визначено можливості та межі філософської антропології як теоретико-методологічної основи розв'язання проблеми професійної підготовки культурологів.

Ключові слова: філософська антропологія, культура, культурологія, особистість, культуролог, професійна освіта, культурологічна діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відставання освіти від розвитку суспільства та держави, як і, зрештою, відсутність освітньої системи для здобуття якісної освіти у XXI ст., вимагає дослідження філософсько-методологічних основ розв'язання низки проблем сьогодення її стану, зокрема, які стосуються раціоналізації світоглядних орієнтирів у професійній підготовці культурологів.

У пошуках істини освіта та наука інтерпретуються в межах процесу й наслідку формування конкретною людиною свого образу в культурі. У контексті вибору найперспективніших шляхів модернізації освіти часто звертаються до традиційних методологій пізнання не лише освітньої діяльності, а й до світоглядно-методологічних експлікацій, які розкривають природу та сутність основного суб'єкта всіх освітніх перетворень – людину, яка навчається і яка навчає. Підвищення наукового інтересу до методології, зокрема до філософської, є потрібним та імперативним, адже розв'язати чималу кількість проблем у відношеннях «людина–суспільство», «людина–природа», «людина–людина» спроможна лише освічена особистість із високою світоглядною культурою.

Ретельне вивчення і аналітичне осмислення професійної підготовки культуролога зумовлене потребою втілення основних її характеристик в умовах духовної кризи сучасного суспільства. Окрім того, проблематику філософської антропології можна цілком логічно застосувати й до професійної підготовки культуролога, яка, за своєю суттю, має цілком оптимальні можливості озброєння майбутнього культуролога методологією дослідження людини, її самореалізації та підходами до визначення мети, змісту й технологій університетської освіти. Водночас, професійна освіта не спирається достатньою мірою на філософсько-світоглядний і теоретико-методологічний потенціали. Завдання методологічного забезпечення професійної підготовки культуролога набувають у цьому контексті пріоритетного значення. У зв'язку із цим особливої актуальності набуває дослідження філософської антропології як теоретико-методологічної основи професійної підготовки культуролога.